

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ПОТРЕБ ЖЕСТОМОВНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

FEATURES OF PROVIDING OF THE COMMUNICATIVE NEEDS OF SIGNING LEARNERS

У статті розкрито зміст Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» щодо прав національних меншин, зокрема, стосовно ролі й функцій жестової мови в освітньому процесі. Зазначено відмінність національних меншин від лінгвоменшини, до якої належать глухі особи.

Висвітлено особливості забезпечення комунікативних потреб жестомовних осіб на всіх ланках освіти. Підкреслено важливість вивчення жестової мови як першої, яка полегшує вивчення глухими другої мови – словесної. Розкрито суть поняття «спілкування» в контексті задоволення комунікативних потреб та зосереджено увагу на важливості спілкування з глухими. Висвітлено освітні проблеми глухих дітей, яким вживлено кохлеарний імплант.

Наголошено на важливості знання жестової мови батьками глухих дітей, водночас розкрито фактичний стан комунікації батьків із ними. Пропоновано шляхи розв'язання зазначеної проблеми. Вказано на відмінність дітей батьків, які чувають, від дітей, батьки яких глухі, щодо підготовки до школи. Наведено чинники формування відмінностей.

Підкреслено вибір глухими здобувачами освіти жестової мови як засобу комунікації за ознакою комфортності. Наголошено на умові формування з глухих учнів бімодально-білінгвальних особистостей наприкінці шкільного навчання. Акцентовано на тому, що бімодально-білінгвальний підхід у навчанні жестомовних осіб є якісним для формування розвинутого глухого білінгва, оскільки бімодальний білінгвізм є запорукою отримання жестомовними особами повноцінної та якісної освіти.

Згадано дистанційну форму навчання як чинник доказу неспроможності якісного ведення уроків, спілкування з глухими учнями без знання жестової мови на рівні носія. Конкретизовано мету навчальної дисципліни «Українська жестова мова», зокрема, у частині взаємозв'язку з іншими навчальними предметами.

Висвітлено проблему підготовки в Україні педагогів для роботи з глухими дітьми. Також порушено питання підготовки освітніх перекладачів жестової мови для роботи в закладах вищої освіти. Висвітлено реальні можливості глухих студентів щодо забезпечення перекладацькими послугами в період університетського навчання.

Ключові слова: батьки глухих дітей, бімодально-білінгвальне навчання, жестова

мова, комунікативне середовище, педагоги, перекладачі.

The article reveals the content of the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in terms of the rights of national minorities, in particular, regarding the role and functions of the sign language in the educational process. The difference between national minorities and the linguistic community, which includes the deaf, is indicated.

The features of ensuring the communication needs of deaf persons at all levels of education are highlighted. The importance of learning sign language as a first language, which makes it easier for deaf people to learn a second language – verbal, was emphasized. The essence of the concept of "communication" is revealed and attention is focused on the importance of communication with the deaf. The educational problems of deaf children with a cochlear implant are highlighted.

The importance of sign language knowledge by parents of deaf children is emphasized and at the same time the actual state of communication of parents with them is revealed. The difference between children of parents who hear and deaf parents in terms of preparation for school is indicated.

The choice of sign language by deaf people as a means of communication on the basis of comfort is emphasized. The conditions for the formation of deaf bimodal-bilingual personalities at the end of school education are noted. It is emphasized that the bimodal-bilingual approach to teaching the deaf is qualitative for the formation of a developed deaf bilingual, since bimodal bilingualism is the key to obtaining a full-fledged and high-quality education for the deaf.

Distance learning was mentioned as a factor in proving the inconsistency of high-quality teaching of lessons, communication with deaf students without knowledge of sign language at the native speaker level. The goals of the academic discipline "Ukrainian Sign Language" are specified, in particular in terms of the relationship with other academic subjects.

The problem of training teachers in Ukraine to work with deaf children is highlighted. They also touched upon the issues of training sign language educational interpreters for work in higher education institutions. The article highlights the real opportunities for deaf students to provide translation services during their university studies.

Key words: parents of deaf children, bimodal-bilingual education, sign language, communicative environment, teachers, translators.

УДК 376.5.016:81'243

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.21>

Адамюк Н.Б.,

канд. пед. наук,

старший науковий співробітник

відділу навчання жестової мови

Інституту спеціальної педагогіки

і психології імені Миколи Ярмаченка

Національної академії педагогічних

наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді. В Україні актуальним в останні роки є мовне питання, яке хвилює багатьох. До мовного законодавчого документа, який набрав чинності

2019 р., «приглядаються» ті країни, які стурбовані через захист мовних прав мешканців і громадян України інших національностей, адже їхньою основною мовою спілкування є мова інших країн.

Отже, захист мовних прав національних меншин, які здебільшого скупчено розселені біля кордонів України, має досить велику державну вагу. З огляду на комунікативні потреби представників національних меншин державними органами позитивно розв'язуються соціально-культурні й освітні питання національних меншин. Стосовно меншин, представниками якої є жестомовні особи, оскільки в них єдиним чи основним засобом спілкування є українська жестова мова (далі – УЖМ), є багато питань, які до кінця не розв'язані, а тому є предметом дискусій між представниками згаданої меншини, науковцями та педагогами навчальних закладів. До речі, це велике угруповання варто називати лінгвоменшиною, що зумовлено не приналежністю до певної нації, а використанням глухими особами жестової мови (далі – ЖМ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За кордоном питанням ЖМ як засобу спілкування й навчання займалися багато дослідників. Вагому роль ЖМ в освітньому процесі підкреслювали Ф. Бертъє, Ф. Гросжан, Д. Герц, С. Барлоу, М. Йокінен та інші фахівці. У пострадянській країні такі мовознавці, як М. Лаговський, Л. Щерба, І. Соколянський та інші, також визнавали неприпустимістю заборону використовувати ЖМ як засіб спілкування; натомість вони визнавали доцільність її залучення в освітній процес як потужного засобу розвитку глухої особистості. М. Краєвський у праці «Мова жестів» виклав свої думки й напрацювання з вивчення ЖМ з лінгвальної позиції.

Наразі УЖМ як об'єкт лінгвального дослідження та як засіб бімодально-білінгвального навчання досліджується відділом навчання жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Яремченка Національної академії педагогічних наук України, зокрема, її вивчають Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, С. Кульбіда, О. Федорченко.

Мета статті. У роботі увага буде зосереджена на особливостях забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів на різних ланках освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.), де передбачене право національних меншин навчатися своєю мовою, згадується також право жестомовних осіб «вільно використовувати українську жестову мову в суспільному житті, вивчати та підтримувати її, а також навчатися українською жестовою мовою» (п. 4 ст. 4). Однак закон не роз'яснює, яким чином необхідно задовольняти комунікативні потреби осіб згаданої категорії. Відтак розглянемо особливості комунікативних потреб жестомовних здобувачів від періоду раннього дитинства до навчання в закладах вищої освіти.

1. Дошкільний період

Він є важливим для дитини, оскільки в неї починає формуватися перша мова, з якою пов'язані подальші мисленнєві процеси. Отже, важливим для зростання дитини в когнітивному й креативному плані є комунікативне середовище. Найперше – родина, мова якої є зразком для дитини та фундаментом для її лінгвального розвитку. Це може відбуватися за умови, що для дитини комунікативне середовище доступне [1, с. 69]. Чи так це стосовно глухих і напівглухих дітей? Розглянемо мовлення та комунікативне середовище у двох групах батьків, які виховують глухих дітей: а) батьки, якічують; б) глухі батьки.

Більшість батьків, якічують, з народженням глухої дитини опиняються перед проблемою комунікації, яку розв'язують суто медичним шляхом – слухопротезуванням дітей засобом постійного використання ними слухового апарату або вживлення кохлеарного імпланту, оскільки на дитину вони покладають великі надії та запити. Батьки, якічують, щиро вважають, що питання комунікації в такий спосіб буде вирішене позитивно. І це є їхньою помилкою, адже, по-перше, втрачається час для спілкування з дитиною, який може налічувати роки та який дистанціює дитину від батьків. Спілкування – це не монолог батьків, воно передбачає зворотну відповідь їхньої дитини. По-друге, втрачається час на формування дитиною вміння адекватно будувати відповідь, що призводить до педагогічної запущеності, оскільки перша мова як така відсутня. Таким чином, комунікативні потреби дитини не задовольняються [2, с. 122]. Окремо варто сказати про дітей, яким вживлено кохлеарний імплант: вони потребують колосальної педагогічної уваги з боку батьків і педагогів дошкільного закладу, при цьому батьки мають бути готовими до результатів, які можуть не зовсім влаштовувати їх. Кількість дітей із кохлеарними імплантами у спеціальних закладах щороку зростає.

Свою чергою в родині глухих батьків комунікативне середовище аналогічне середовищу родини, у якій зростає дитина, яка чує. З перших днів життя глухої дитини її глухі батьки спілкуються з нею засобом ЖМ, нею ж навчають, граються, передають власні досвід і знання тощо. Отже, ми можемо стверджувати, що родини глухих сформували комунікативні потреби дітей і самі вони є замовниками послуг із комунікації [3, с. 39].

Для батьків, якічують, є один правильний шлях: для формування комунікативних потреб власних дітей варто вивчити УЖМ на доступному рівні володіння. Цей шлях жодним чином не пере-креслює бажання батьків розвинути словесне мовлення дитини, оскільки відомо, що хороша компетентність у першій мові сприяє ефективному опануванню другої мови – словесної. Також батьки

та педагоги дошкільних закладів, які чекають, коли дитина досягне певного рівня словесної мови, не даючи їй саме ту мову, яка відповідає її комунікативним потребам, тобто позбавляють дитину можливості вивчити ЖМ, ризикують, оскільки дитина може відстати в розумовому, емоційному й соціальному розвитку.

Щодо можливості батьків, які чують, вивчити УЖМ доводиться констатувати, що в Україні відсутня система педагогічного супроводу батьків із моменту констатації факту глухоти в дитини. Проте наразі це важливе питання вирішується силами регіональних організацій Українського товариства глухих: їхні перекладачі ЖМ та активісти із числа дорослих глухих проводять для батьків, які чують, заняття з вивчення ЖМ в гуртках. Також у спеціальних закладах дошкільця до професійних вимог педагогічного персоналу варто ввести обов'язкове володіння УЖМ. Радимо застосовувати в навчальному процесі програму О. Дробот «Українська жестова мова» для різних вікових груп, рекомендовану Міністерством освіти і науки України. Власне, у спеціальному дошкільньому закладі має започатковуватися бімодально-білінгвальне навчання.

2. Шкільний період

Педагоги початкової школи констатують, що підготовленими до школи є діти з родини глухих батьків. Діти з родин батьків, які чують, різняться між собою залежно від таких чинників: а) якою мовою комунікації спілкуються члени родини між собою; б) якою є частота спілкування; в) який обсяг нових знань отримує глуха дитина у процесі спілкування з усіма членами родини; г) які є залишки слуху та який стан мовлення. Важливо з'ясувати, яка мова спілкування (у разі застосування в родині двох і більше мов) є комфортною для самої дитини. Багаторічна сурдопедагогічна практика доводить, що, попри організацію педагогами навчання словесною мовою, зокрема усним мовленням, для задоволення комунікативних потреб глухі та напівглухі учні обирають ЖМ, що є доказом приналежності їх до категорії жестомовних осіб. У такому разі педагогічним працівникам варто враховувати цей чинник і використовувати його з метою надання жестомовним школярам якісної повноцінної освіти, такої ж, яку отримують їхні однолітки, що чують. Відмінністю у двох категоріях дітей має бути те, що жестомовні особи повинні в кінці шкільного періоду володіти двома мовами, тобто бути бімодально-білінгвальними, і гнучко переходити з однієї мови на іншу [4, с. 17].

Задка про вимогу знати ЖМ на достатньому рівні для педагога спеціального дошкільного закладу стосується і спеціальних шкільних закладів для глухих та напівглухих дітей, тобто жестомовних учнів. Вона свідчить про те, що більшість фахівців не володіє ЖМ на рівні невимушеної комунікації з учнями, що вони потребують перекладацьких послуг, що уроки

ведуться мовою, якою володіють вони самі. Дистанційна форма навчання, яка впевнено увійшла у шкільне життя, свідчить про низький рівень комунікативного середовища, у якому комунікативні потреби учнів задовольняються слабо або взагалі задовольняються поза школою. Уведення в навчальну програму спеціальних шкіл дисципліни «Українська жестова мова» не повинне розв'язувати питання задоволення комунікативних потреб для отримання знань з інших навчальних предметів. Попри зв'язок із ними, предмет «Українська жестова мова» має свою головну мету, яка передбачає вивчення УЖМ на мовознавчому рівні, тобто опанування учнями всіх її мовних норм. Іншою метою є опанування на основі знань мовних норм УЖМ іншої мови – словесної. Відтак на уроках інших навчальних дисциплін має вивчатися власне сам предмет, проте в умовах бімодального білінгвізму [5, с. 47].

В Україні лише один заклад вищої освіти готує сурдопедагогів, і в ньому, на наше переконання, відсутня професійна програма опанування майбутніми педагогами мови жестомовних школярів (до слова: у Канаді студенти університетів – майбутні сурдопедагоги навчаються спільно з перекладачами ЖМ протягом усього університетського навчання). Відтак педагоги отримують знання про мовні одиниці УЖМ від учнів, деякі з них проходять короткочасні курси (двотижневі на базі школи або чотиримісячні на базі Навчально-відновлювального центру Українського товариства глухих). Неподинокі випадки паралельного навчання студентів Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова на курсах із підготовки перекладачів, які щорічно проводить Українське товариство глухих. Критичною є ситуація з батьками, які не знають ЖМ та не спроможні надати освітні послуги під час дистанційного чи офлайн-навчання, допомогти з виконанням домашніх завдань тощо. Проблематичним стає звичайне родинне спілкування. Створення в Україні інформаційно-консультативного центру для батьків жестомовних дітей могло би розв'язати різні проблеми, зокрема й освітні, у процесі виховання ними своїх дітей.

3. Навчання в закладі вищої освіти

До 2014–2015 н. р., згідно з наказом Міністерства освіти і науки України, на замовлення Українського товариства глухих виділялася певна кількість бюджетних місць для жестомовних студентів у 4 коледжах та 4 університетах України. Унаслідок уведення в дію ЗНО створення повноцінних спеціальних груп кількістю до 15 (для коледжів) та 10 (для університетів) глухих студентів стає проблематичним: випускники спеціальних шкіл порівняно з однолітками, що чують, мають низькі результати.

Однак певна частина жестомовних осіб щороку стають студентами та навчаються як у спеціа-

льних групах, так і інклюзивно. Для останніх за умови наявності жестомовних студентів в одній групі не більше 2 осіб не передбачена присутність у групі перекладача ЖМ. Для тих, хто навчається у спеціальній групі, присутність перекладача ЖМ є обов'язковою, він же виконує функції куратора групи. В одних закладах вищої освіти перекладач ЖМ офіційно є працівником закладу, в інші заклади вищої освіти перекладачів ЖМ призначає Українське товариство глухих, і вони офіційно перебувають на обліку своєї організації.

Жоден викладач закладу вищої освіти в Україні не володіє ЖМ (за винятком фахівців, які викладають спеціальні предмети) і не проходив спеціальні курси з питання специфіки викладання жестомовним студентам та особливостей сприймання ними програмового матеріалу, особливостей соціокультурної комунікації тощо. Що стосується перекладачів ЖМ, які надають перекладацькі послуги в системі освіти, а отже, є освітніми перекладачами ЖМ, то вони не проходили спеціальні курси підготовки й підвищення кваліфікації, відповідно, не мають сертифікаційних документів. Усі освітні перекладачі ЖМ, яких призначає Українське товариство глухих, систематично проходять курси підвищення кваліфікації разом із перекладачами ЖМ, які надають перекладацькі послуги в інших сферах діяльності, та атестацію на визначення фахового рівня – безпосередньо в місцевій організації Українського товариства глухих. Перекладачі ЖМ, які за штатним розписом працюють у навчальному закладі, проходять навчання в Українському товаристві глухих, проте атестуватися можуть у своєму закладі вищої освіти нарівні з іншими педагогами закладу.

Висновки. Таким чином, для розширення світогляду, формування високого розумового рівня, соціальної адаптації жестомовних осіб у макросоціумі такі особи з раннього дитинства мають якісно задовольняти свої комунікативні потреби.

Для організації комунікативного середовища в освітній сфері педагоги повинні володіти мовою своїх вихованців – жестовою – на рівні самих вихованців.

Бімодально-білінгвальний підхід у навчанні жестомовних осіб є якісним для формування розвиненого глухого білінгва. Бімодальний білінгвізм є запорукою отримання жестомовними особами повноцінної та якісної освіти.

Для повноцінного батьківства батьки повинні знати мову своїх дітей. Їхня роль у задоволенні комунікативних потреб своїх дітей вагома та фактично є вирішальною для життєвого зростання дітей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Замша А., Федоренко О. Шкільна освіта глухих – виклик для інклюзивної практики навчання. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and vectors of development* : collective monograph. Riga, Latvia : Izdevnieciba Baltija Publishing, 2021. P. 160–180.
2. Адамюк Н. Стан забезпечення комунікативних потреб здобувачів освіти з порушеннями слуху. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 1. С. 120–125.
3. Бімодальний білінгвізм: новий підхід в освіті осіб із порушеннями слуху / Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, О. Федоренко. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. Вип. 1(90). С. 35–41.
4. Adamiuk N. Sign Language as a new educational subject in a special school for the deaf: pluses and minuses. *Personality: Family and Society: Issue of Pedagogy, Psychology, Politology and Sociology* : international scientific-practical conference proceedings, June 16–17, 2017. Shumen : Konstantin Preslavsky University of Shumen, 2017. P. 8–10.
5. Zamsha A., Adamiuk N. Principles of designing bimodal-bilingual educational environment for the deaf and hard-of-hearing learners. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6(34). Vol. 1. P. 45–49.